

*Miomir Jovanović*¹

**TRŽIŠTE PREHRAMBENIH PROIZVODA U FUNKCIJI RAZVOJA
PROIZVODNJE**
***THE MARKET OF FOOD PRODUCTS IN FUNCTION OF THE PRODUCTION
DEVELOPMENT***

Izvod

U radu su prikazani rezultati istraživanja osnovnih elemenata tržišta prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori - proizvodnja i potrošnja, 1985-1995. godine.

Ključne riječi: tržište, prehrambena industrija, proizvodnja, potrošnja.

Abstract

The paper presents the results of investigations of two basic elements of food products market in Montenegro- production and consumption, in the period from 1985. to 1995.

Key words: market, manufacture of food products, production, consumption.

UVOD

Crna Gora je, i pored visoke stope rasta poljoprivredne proizvodnje u poslijeratnom periodu (6,09% godišnje u periodu 1948-1975. godine), ostala deficitarna u proizvodnji hrane na bazi sopstvene primarne poljoprivredne proizvodnje. Dinamički privredni razvoj u Crnoj Gori je praćen promjenama: rasta, strukture i koncentracije stanovništva, što samo po sebi nameće potrebu rješavanja snabdijevanja poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, promjenu strukture primarne poljoprivredne proizvodnje i razvoj prehrambene industrije. Kako poljoprivreda predstavlja važan segment ekonomske strukture i opredjeljujući faktor stabilnosti ukupnog privrednog razvoja, to je za njenu

¹ Mr Miomir Jovanović, Biotehnički institut, Zavod za agroekonomska proučavanja, Kralja Nikole bb. 81 000 Podgorica.

stabilnost i stabilnost poljoprivredne proizvodnje bitno da tržište poljoprivrednih proizvoda bude stabilno. (Stipetić, 1964.)

Crnogorsko tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda karakteriše dugoročni nesklad ponude i tražnje zbog naslijeđenog stanja poljoprivredne proizvodnje od ranije, ali dobrim dijelom i kao rezultat nedovoljne oraganizovanosti agroindustrije i nejedinstva tržišta. Veoma je izražena neusklađenost potencijala primarne poljoprivredne proizvodnje i izgrađenih kapaciteta prehrambene industrije. Ovakvom stanju, znatno je doprinio i nezadovoljavajući sistem organizovanosti proizvodnje, otkupa, prerade i prometa. Izraženi pad životnog standarda stanovništva u proteklom periodu i smanjen obim novčanog priliva na selo od rada van gazdinstva nametnuli su uvećanu naturalnu potrošnju i smanjen obim proizvodnje za tržište. (Stipetić, 1987.)

METOD RADA

U radu su primijenjeni različiti kvalitativni i matematičko-statistički metodi analize u zavisnosti od ciljeva i predmeta istraživanja, kao i dostupnih izvora podataka.

Tabelarnom i komparativnom analizom su prikazani apsolutni i relativni pokazatelji koji iskazuju obim, strukturu i dinamiku razvoja proizvodnje i potrošnje pojedinih osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Komparativnom analizom ispitan je i odnos u proizvodnji pojedinih poljoprivrednih proizvoda u Crnoj Gori i Jugoslaviji. Tabelarnom analizom su prikazani podaci koji se odnose na učešće Crne Gore u proizvodnji pojedinih prehrambenih proizvoda na nivou SR Jugoslavije.

Matematičko-statistička analiza i metodi te analize korišteni su radi ilustrovanja stope rasta, prikazivanja indeksa, opisivanje trendova i dr. Analizirani su sljedeći činioci : (1) prosječan broj posmatrane pojave; (2) koeficijent varijacije i (3) stopa promjena.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

a) *Proizvodnja prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori*

Za prehrambenu industriju u Crnoj Gori je karakteristična nedovoljna razvijenost i organizovanost, kao i nepovezanost sa poljoprivrenom proizvodnjom. Obim ukupne poljoprivredne proizvodnje i trend rasta nijesu mogli, osim nekoliko izuzetaka, obezbijediti razvoj prehrambene industrije na bazi sopstvene proizvodnje sirovina. Nedovoljna organizovanost i loša povezanost sa proizvođačima doprinijeli su neadekvatnom korišćenju prehrambenih kapaciteta i njihovom tehničkom zastarijevanju, na što ukazuje i podatak da je ova industrija u

1995. godini zapošljavala 3,76% ukupno zaposlenih radnika u Crnoj Gori, a ostvarila svega 3,69% ukupnog dohotka privrede.

U Crnoj Gori postoji relativno mali broj prerađivačkih kapaciteta, pa je samim tim analiza po pojedinim područjima bez nekog značaja, a i njihova lokacija ne utiče presudno na snabdijevanje stanovništva hranom.

Analizom proizvodnje prehrambenih proizvoda u prerađivačkim kapacitetima Crne Gore obuhvaćen je period od 1985 do 1995. godine. Analizom su obuhvaćeni sljedeći proizvodi:

- pšenično brašno, voćne preradevine, sterilisano povrće, svježe meso, sušeno meso, kobasičarski proizvodi, mesne konzerve, sterilizovane riblje konzerve, pasterizovano i sterilizovano mlijeko, slatkiši, rafinirano i nerafinirano jestivo ulje, pržena kafa, pivo, prirodna vina, prirodna rakija i rakija od grožđa.

Pomenuti proizvodi su u evidenciji proizvodnje na području Crne Gore. Analizom su obuhvaćena mjerenja ispoljavanja pojava (aritmetička sredina, koeficijent varijacije, parametri eksponencijalnog trenda), s tim što je izvršeno i poređenje sa tendencijama na nivou SR Jugoslavije, radi uočavanja razlika opštih trendova i trendova razvoja pojedinih proizvodnji u Crnoj Gori (Tabela 1). Osnov za analizu predstavljaju statistički podaci iz biltena SZS za odgovarajuće godine.

Za razliku od pšeničnog brašna čija je proizvodnja prosječno godišnje rasla po stopi od (5,5%), pasterizovanog i sterilizovanog mlijeka (1,3%), bombona i slatkiša (8,7%) i prirodnih vina (0,3%), proizvodnja ostalih analiziranih proizvoda imala je negativan trend kretanja u Crnoj Gori. U jugoslovenskim prerađivačkim kapacitetima slika je nešto drugačija. Negativan trend kretanja zabilježen je kod sljedećih proizvoda: pšeničnog brašna (-4,6%), sterilisanog povrća (-6,6%), svježeg mesa (-5,7%), suvog mesa (-6,8%), mesnih konzervi (-10,2%), ribljih konzervi (-12%), slatkiša (-1,4%), ulja (-0,5%), dok je kod sljedećih proizvodnji ostvarena pozitivna stopa rasta: voćnih preradevina, mlijeka, piva, vina i rakije.

I jednu i drugu analiziranu proizvodnju (SR Jugoslavije i Republike Crne Gore) karakteriše izrazito visok koeficijent varijacije (CVx) koji se kod industrijske proizvodnje prehrambenih proizvoda na nivou SR Jugoslavije kretao u intarvalima od 10,35% kod pšeničnog brašna do 94,31% kod prirodnih vina. U crnogorskim prilikama izrazito visok koeficijent varijacije bio je prisutan kod proizvodnje kobasičarskih proizvoda (120,88%), a relativno niži kod proizvodnje mlijeka (13,19%). Imajući u vidu potrošnju osnovnih prehrambenih proizvoda u Republici i njihov izražen bilansni deficit, zadovoljavanje domaćih potreba iz prerađivačkih kapaciteta je izrazito skromno. (Jovanović, 1995.).

Tab.1. Proizvodnja industrijskih prehrambenih proizvoda 1985.-1995.
Production of manufactured of food products in period from 1985. to 1995

Proizvodi <i>Production</i>	Prosjeak <i>Average</i>	Cvx (%)	Interval varijacije <i>Interval of variation</i> min - max	Parametri <i>Parameters</i>	
				poč. nivo	st. promj. %
Pšenično brašno	1.183	10,35	1139,7 - 1226,3	1.313	-4,6
Voćne preraredev.	84.280	17,44	79081,5 - 89478,5	62.266	1,3
Sterilisano povrće	52.413	27,81	47258,2 - 57567,8	63.488	-6,6
Svježe meso	270	16,55	254,1 - 285,8	320	-5,7
Suhomesnati proiz.	20.330	16,43	19151,4 - 21514,6	23.182	-6,8
Kobasičarski. proiz.	95	88,80	92,1 - 97,1	89	-1,8
Mesne konzerve	42.280	26,01	38390,5 - 46169,5	55.574	-10,2
Riblje konzerve	776,5	45,06	652,8 - 900,2	1.149	-12
Mlijeko	4545	70,22	4432,2 - 4567,8	4.289	-0,1
Slatkiši	16.217	56,64	15899,2 - 16541,8	16.766	-1,4
Rafinirano ulje	108	68,52	105,3 - 110,6	103	-0,5
Pivo	5.218	90,97	5050,2 - 5385,8	4.518	0,5
Prirodna vina	1.157	94,31	1118,4 - 1195,5	1.199	0,1
Rakija od grožđa	264	23,76	241,8 - 286,2	225	6,8
Pšenično brašno	17	24,95	15,5 - 18,5	15	5,5
Voćne preradevine	456	53,41	369,7 - 542,2	613	21,1
Sterilisano povrće	628	78,42	453,7 - 802,2	1.329	-31,6
Svježe meso	1.603	35,49	401,8 - 1.804,2	2.010	-10,4
Suhomesnati proizv.	134	61,29	104,8 - 133,1	84	-13,6
Kobasičarski proizv.	145	120,88	82,7 - 207,2	95	-19,4
Mesne konzerve	504	62,56	392,5 - 615,5	916	-
Riblje konzerve	681	63,35	528,4 - 833,6	1.149	-
Mlijeko	84.756	12,33	81.059,6 - 88.452,4	72.207	1,3
Slatkiši	2.248	26,59	2.036,7 - 2.459,3	1.079	8,7
Rafinirano ulje	4.478	25,60	4.072,6 - 4.883,4	4.154	-0,1
Pržena kafa	1.445	25,66	1.313,9 - 1.576,1	1.343	-8,4
Pivo	593	13,19	565,4 - 620,6	524	-2,8
Prorodna vina	26.526	17,85	24.851,6 - 28.200,4	24.568	0,3
Rakija od grožđa	18.083	23,46	16.582,8 - 19.583,2	19.151	-3,1

Izvor: "SGJ' 95, str. 230-231"

Jugoslavija

Crna Gora

Radi stvaranja predstave o mjestu prehrambene industrije Crne Gore u ukupnoj jugoslovenskoj proizvodnji, sagledano je njeno učešće u količini proizvedenih proizvoda u intervalu od 1985-1995. godine. (tabela 2).

Tab.2. Učešće Crne Gore u proizvodnji prehrambenih proizvoda
Participation of Montenegro in production of food products

Proizvodi	SRJ	CG	CG/SRJ
Pšen.braš., 000 t	1.183	17	1,43
Voćne prer., t	84.280	456	0,54
Sterilis.povrće, t	52.413	628	1,19
Sveže meso, 000 t	270	1.603	0,59
Suhomesnato, t	20.330	134	0,65
Kobas.proizv,000t	95	145	0,15
Mesne konz., t	42.280	504	1,19
Riblje konz., t	776	681	87,7
Paster.mlij., 000 l	4.545	84.756	1,86
Slatkiši, t	16.217	2.248	13,86
Rafinir.ulje, 000 t	108	4.478	4,14
Pivo, 000 l	5.218	593	11,36
Prir. vina, 000 l	1.157	26.526	2,29
Rakija(grož.) 000l	264	18.083	6,84

Izvor: "SGJ' 93, str. 230 i SG CG' 94, str.141"

Učešće proizvedenih količina crnogorske, u ukupnoj jugoslovenskoj proizvodnji prehrambene industrije, kretalo se u granicama od 0,54% (voćne preradevine) do 87,7% (riblje konzerve). Značajna učešća ostvarena su i kod proizvodnje slatkiša (13,86%) i, naročito, piva (11,36) čija se ukupna proizvodnja u Crnoj Gori ostvaruje u Pivari "Trebjesa"- Nikšić, jednoj od 13 pivara u SR Jugoslaviji.

Analizirani proizvodi iz Crne Gore prerađuju se u sljedećim kapacitetima:

- Mlinsko-pekarska industrija raspolaže sa dva mlina, i to: u Spuzu i Nikšiću, kapaciteta 40.000 t godišnje, dok u industriji hljeba radi 12 pekara-dioničarskih društava od kojih su veće u Podgorici (60.000 kg) i Budvi (60.000 kg). Korišćenje kapaciteta je oko 50-60%. Pored ovih u Republici radi i znatan broj privatnih pekara. Neophodna je modernizacija postojećih kapaciteta i proširenje tržišne ponude.

- Prerada voća i povrća vrši se u okviru HK "Bjelasica" u Bijelom Polju, kapaciteta 1.500 t godišnje. Usled tehničko- tehnološkog zastarijevanja izuzetno je visoko učešće živog rada u procesu proizvodnje. Stepenn iskorišćenosti kapaciteta je veoma nizak. Značajan problem predstavlja i nedostatak sirovine. Pored prerade voća i povrća u okviru HK "Bjelasica" radi fabrika mineralne vode "Rada" kapaciteta 21.000 hl godišnje.

- U Crnoj Gori radi 10 klanica (tipa profitnog centra) kapaciteta oko 14 tona žive mjere, kao i veći broj privatnih klanica manjeg kapaciteta. U ove kapacitete svrstavaju se i pogoni za sušenje mesa na Njegušima (kapacitet 500 t pršute i 300 t suhomesnatih proizvoda). Za sve klanice zajednička je odlika nedovoljno

korišćenje i tehničko-tehnološka zastarelost kapaciteta. Jako izražen problem sadržan je u pomanjkanju sanitarnih uslova, o čijem značaju je suvišno govoriti, posebno kada je u pitanju hrana. Slaba povezanost klanične industrije i stočarske proizvodnje umnogome se odražava na korišćenje kapaciteta i prilagođavanje zahtjevima domaćeg i stranog tržišta. Kako ostvarena proizvodnja ovčijeg i jagnječeg mesa u Crnoj Gori pokriva bilansnu potrošnju, to je neophodno izgraditi eksportnu klanicu, čime bi ova grana dobila izveznu orijentaciju, što do sada nije bio slučaj. Izvozile bi se, pored ovčijeg i jagnječeg, i ostale vrste mesa. Prerada ribe se jedino vrši u "Ribarstvo" dd iz Rijeke Crnojevića kapaciteta 2.000 t preradevina. Nedostatak sopstvene proizvodnje za preradu uslovio je isključivo uveznu orijentaciju ovog preduzeća (90% sirove ribe se uvezilo iz Dalmacije).

- Prerada mlijeka se obavlja u 6 mljekara Crne Gore, i to: Podgorici (kapaciteta 30.000 l dnevno), Nikšiću (25.000 l), Bijelom Polju (10.000 l), Pljevljima (10.000 l), Herceg-Novom (10.000 l) i Beranama (6.000 l), tako da ukupni kapacitet- dnevni iznosi oko 100.000 litara.

-Proizvodnja pića zastupljena je u: Industriji piva i sokova "Trebjesa" dd iz Nikšića koja raspolaže kapacitetima od 750.000 hl piva i 100.000 l sokova godišnje proizvodnje; DD "Plantaže"- Podgorica i DD "Primorka"- Bar kapaciteta (10.000 t ulja i 9.800 t sokova).

b. Potrošnja stanovništva

Obim, razvoj i struktura potrošnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda uslovljena je promjenama mnogobrojnih činilaca koji djeluju na ukupnu i posebno na tržišnu potrošnju, kao što su: broj, kretanje i struktura stanovništva; veličina i raspodjela dohotka; tržišne cijene; stepen organizovanosti, opremljenost i funkcionalnost prometa tržišta; obim, razmještaj i struktura proizvodnje; stepen opremljenosti i razvijenosti prevoza i skladištenja; navike potrošača; standard ishrane i običaji; vjerska pripadnost potrošača; elastičnost tražnje za prehrambenim proizvodima; preferencije potrošača; ekonomska propaganda i drugi. (Đorović, Tomin, 1992.)

Za ovu analizu od velikog značaj su podaci o potrošnji poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Statistika za svaku godinu prati, odnosno sprovodi Anketu o potrošnji domaćinstava kojom su obuhvaćena sva domaćinstva: poljoprivredna, nepoljoprivredna i mješovita, što je važno ukoliko se želi ukazati na razliku u prosječnoj godišnjoj potrošnji po pojedinim kategorijama. U ovom radu opredijelili smo se za analizu potrošnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda za sva domaćinstva.

Anketom su obuhvaćeni osnovni poljoprivredno-prehrambeni proizvodi značajni za ishranu stanovništva i oni čija je potrošnja specifična u Crnoj Gori (mlijeko i sir).

Dakle, analizira se potrošnja po članu domaćinstva sljedećih proizvoda: bašno i griz, hljeb i pecivo, krompir, pasulj, grašak, govede meso, svinjsko meso, ovčije meso, živinsko meso, riba, mlijeko, sir i jaja.

Iako statistika pored Ankete o ličnoj potrošnji stanovništva prati "Utrošene količine prehrambenih proizvoda u individualnim domaćinstvima" i "Prosječne mjesečne količine nabavljenih artikala i usluga lične potrošnje četvoročlanih i tročlanih radničkih domaćinstava", iz kojih se ne može utvrditi dio potrošnje određenog proizvoda koji se podmiruje samosnabdijevanjem, što za neke proizvode i socio-ekonomske kategorije stanovništva (poljoprivredno) nije zanemarljivo, ovdje su iskorišćeni podaci iz Ankete o ličnoj potrošnji stanovništva sprovedene 1993. godine.

Na osnovu ovih podataka stekli su se uslovi za sagledavanje sljedećih pojava:

1) nivo i promjene potrošnje pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, što je bitno za utvrđivanje buduće tražnje i potrošnje,

2) ranije sprovedenim anketama 1983. i 1988. godine moguće je utvrditi tendencije promjena potrošnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i predvidjeti intenzitet promjene potrošnje ovih proizvoda do 2000. godine. U tabeli 3. prikazana je potrošnja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (sva domaćinstva).²

Tab.3. Potrošnja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori po članu domaćinstva 1983, 1988. i 1993. godine (u kg)

Consumption of agricultural products in Montenegro by member of households 1983, 1988, 1993.

Proizvodi	1983.	1988.	1993.	Proizvodi	1983.	1988.	1993.
Brašno i griz	73,0	65,1	51,8	Ovčije meso	1,4	0,7	1,5
Hljeb i pecivo	66,2	65,9	58,6	Živinsko meso	5,1	5,1	1,6
Kukur. brašno	13,8	9,8	8,4	Ostalo meso	0,3	0,5	1,3
Pirinač	2,6	2,8	2,6	Riba svježa	3,6	4,8	1,2
Krompir	70,5	57,5	44,9	Mast	5,9	4,8	4,0
Pasulj i grašak	5,5	5,4	5,9	Ulje	10,5	9,9	7,8
Kupus i kelj	21,4	9,7	8,7	Mlijeko (litara)	151	183	97,8
Paradajz	17,2	6,6	3,6	Sirevi	12	13,8	12,3
Paprika	13,4	5,8	3,4	Buter	0,3	0,1	0,0
Jabuke	25,2	10,3	14,6	Kajmak	1,5	1,2	1,5
Šljive	15,2	2,3	12,7	Jaja- komada	155,7	152,1	123,5
Grožđe	0,1	2,8	1,5	Šećer	14,7	11,7	9,1
Dinje i lubenice	14,8	9,2	1,5	Med	0,8	1,1	0,4
Južno voće	4,2	3,6	2,1	Kafa	2,3	2,6	2,2
Breskve	3,7	1,8	0,6	Vino	7,3	3,4	1,7
Goveđe meso	4,9	2,6	1,8	Pivo	11,3	14,3	2,5
Svinjsko meso	12,2	4,5	3,7	Rakija	7,7	3,4	5,6

Izvor: "Anketa o ličnoj potrošnji stanovništva 1983, 1988. i 1993. godine, SZS, Beograd

² Anketom je za 1993. godinu obuhvaćeno, odnosno anketirano 1.100 domaćinstava, a ocijenjeno 141.485, 1988. godine anketirano je 360, a ocijenjeno 141.485 i 1993. godine anketirano 380, a ocijenjeno 159.155 domaćinstava.

Potrošnja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda po članu domaćinstva (sva domaćinstva) visoka je kod brašna, hljeba, krompira, mlijeka, sira i jaja. Kod mesa je relativno niska potrošnja i kreće se kod svinjskog mesa (3,7 kg), govedeg (1,8 kg), živinskog (1,6 kg) i ovčijeg (1,5 kg). Zanimljivo mala je i potrošnja ribe i iznosi oko (1,2 kg) u svježem stanju po članu domaćinstva. Ukupno gledano, ulov iz rijeka, jezera i akumulacija u republici je nedovoljan. Morsko ribarstvo i školjkarstvo je, i pored znatnih prirodnih mogućnosti, skoro potpuno zapostavljeno. Sve ovo u punoj mjeri utiče i na smanjenu potrošnju ribe, mada treba imati u vidu i sklonosti, odnosno navike stanovništva Crne Gore za konzumiranje ovog proizvoda.

Po godinama posmatranja relativno ujednačena potrošnja ostvarena je kod pirinča, pasulja, graška, kajmaka, šećera i kafe.

Da bi se stekao uvid u potrošnju po pojedinim dijelovima Crne Gore, uzeta je u razmatranje podjela na **brdsko-planinsko** i **primorsko** područje.³

Dok na brdsko-planinsko područje, u 1995. godini, otpada skoro polovina ukupne potrošnje analiziranih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Crne Gore, u Podgorici se trošilo skoro kao i u primorskom području. Naime, u brdsko-planinskom području Crne Gore u 13 opština živi 50% ukupnog stanovništva republike, primorskom 25,2%, a u Podgorici 24,8%. Množenjem broja stanovnika pojedinih opština sa prosječnom potrošnjom pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (podaci iz Ankete o ličnoj potrošnji stanovništva 1993. godine), karakterističnom za sva anketirana domaćinstva, dobija se ukupna potrošnja tih proizvoda na nivou Republike. Izuzetak je jedino napravljen kod hljeba gdje je za potrošnju po članu domaćinstva uzeta ona ostvarena kod nepoljoprivrednih domaćinstava, jer je ona kod svih domaćinstava relativno niska.

Veoma je važno imati u vidu da je kod sagledavanja potreba za pojedinim proizvodima, pored regionalnog, bitna i sezonska analiza, posebno zbog izraženih sezonskih oscilacija turističke potrošnje hrane. (Božidarević, 1981.) Predmet istraživanja ovog rada ne dozvoljava upuštanje u dublju analizu sem sagledavanja prosječne godišnje potrošnje hrane.

³ U okviru prvog se nalaze 4 agrarno-proizvodna regiona, i to: region **krša**- sa opštinama, cetinjskom i nikšićkom; **centralno-planinski** region- sa opštinama, kolašinskom, mojkovačkom, plužinskom, šavničkom i žabljakom; **polimski** region- sa opštinama, beranskom, andrijevičkom, plavskom i bjelopoljskom i **sjevoro-istočno planinski** region- sa pljevaljskom i rožajskom opštinom. Primorsko područje obuhvata dva regiona: **primorski**- sa opštinama, barskom, budvanskom, kotorskom, tivatsko, ulcinjskom, hercegnovskom i **zetsko-bjelopavlički** region- sa opštinama, podgoričkom i danilovgradskom. Podgorica kao glavni posmatra se odvojeno tako da primorsko područje obuhvata 6 primorskih i jednu opštinu zetsko-bjelopavličkog regiona (ukupno 7 opština). Za pregled su odabrani oni proizvodi čija je potrošnja najzastupljenija u crnogorskim domaćinstvima.

Zaključna razmatranja

Proizvodnju prehrambenih proizvoda, u posmatranom periodu, karakterišu oscilacije u proizvodnji- rast proizvodnje pšeničnog brašna (5,5%), pasterizovanog i sterilizovanog mlijeka (1,3%), slatkiša (8,7%) i prirodnih vina (0,3%) i pad proizvodnje ostalih prehrambenih proizvoda. Imajući u vidu potrošnju osnovnih prehrambenih proizvoda u Republici i njihov izražen bilansni deficit, zadovoljenje iz sopstvenih prerađivačkih kapaciteta je sasvim malo. Na nivou SRJ negativan trend kretanja zabilježen je kod pšeničnog brašna (-4,6%), sterilisanog povrća (-6,6%), svježeg mesa (-5,7%), mesnih konzervi (-10,2%), ulja (-0,5%), slatkiša (-1,4%), dok je pozitivna stopa rasta proizvodnje ostvarena kod voćnih preradevina, mlijeka, piva, vina i rakije. Učešće Crne Gore u proizvodnji pojedinih prehrambenih proizvoda na nivou SRJ, u periodu 1985-1995. godine, kretalo se, najniže, kod kobasičarskih proizvoda (0,15%) i najviše kod ribljih konzervi (87,7%), potom slatkiša (13,86%) i piva (11,36%). I jednu i drugu analiziranu proizvodnju (SRJ i RCG) karakteriše izrazito visok koeficijent varijacije (CVx) koji se kod industrijske proizvodnje prehrambenih proizvoda na nivou SR Jugoslavije kretao u intervalu od 10,35%, kod pšeničnog brašna, do 94,31% kod prirodnih vina, a u Crnoj Gori od 12,33%, kod mlijeka, do 120,88% kod kobasičarskih proizvoda.

Sadašnja ukupna potrošnja osnovnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori znatno je iznad nivoa proizvodnje u Republici. Deficit se podmiruje iz ostalih suficitarnih područja SRJ. Stoga ostaje kao trajna potreba pokrivanje deficita, koji se jedino može eliminisati vrijednosno i time postići uravnoteženje bilansa hrane Crne Gore. Crnogorska potrošnja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda po članu domaćinstva (sva domaćinstva) 1993. godine, bila je visoka kod brašna, hljeba, krompira, mlijeka, sira i jaja, dok je kod mesa bila relativno niska i kretala se: kod svinjskog (3,7 kg), goveđeg (1,8 kg), živinskog (1,6%) i ovčijeg (1,5 kg).

LITERATURA

1. **Božidarević, D.** : *Robni tokovi poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u zemlji i spoljnotrgovinska razmjena*, Zbornik, Marketing poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, Novi Sad, 1981.
2. **Đorović, M., Tomić, A.** : *Tržište i promet poljoprivrednih i agroindustrijskih proizvoda u Jugoslaviji*, Zadruga, Beograd, 1992.
3. **Jovanović, M.** : *Marketing strategija poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori, magistarski rad, Ekonomski fakultet, Podgorica, 1995.*
4. **Stipetić, V.** : *Jugoslovensko tržište poljoprivrednih proizvoda*, Zadruga knjiga, Beograd, 1964.
5. **Stipetić, V.** : *Poljoprivreda i privredni razvoj*, Informator, Zagreb, 1987.

THE MARKET OF FOOD PRODUCTS IN FUNCTION OF THE PRODUCTION DEVELOPMENT

by

Miomir Jovanović, Biotechnical institute - Podgorica

SUMMARY

Agricultural production after the Second World war in Montenegro had a high stature, but it is still scarce in food production on a primary agricultural production base.

On analysing the level and structure of consumption of agricultural products within some household categories domestic diet may be considered unsatisfactory due to a fairly high consumption of cereals, but consumption of high quality agricultural product was low.

For exceeding the current problems in domain of amelioration of caters and increasing of self-adequation of some agricultural products it is necessary for agricultural enterprises to give their part. Development of agricultural production, offensive advent of domestic enterprises on foreign markets and distributive channels in Montenegro is to be developed with maximal reliance of own sources and opimal economical and organising solutions.